

Ola Jonsmoen

Kulturlivet og moderne bygdemenneske

Me trur det me vil tru, og det er ein styrke og ein veikskap. Me trur at verden er uforanderleg, endå me veit det ikkje er sant. Me ser at det meste endrar seg, men me gjer som om me ikkje ser det. Folk er som alt av liv - all natur - stridig fastgrodd til seg sjøl, sin eigenart, sitt revir, og let seg bare motvillig tukte til forandringar. Det er nærast heilagbrøde å røre ved sjølve levemekanismen, kroppens ubønhørlege biologi, hjernens utolmodige vokster, hjartetts slag mot tolv.

Me har skylappar på mange felt, og det skal me få lov å ha. Det er bra. For rett nok blir me påverka utan at me sjøl veit om det, men trua på at sjela er den same er ein slags konstans i vårt kvardagsliv. Skylappane held oss sunne, på eitt vis, held oss fast ved visse verdiar, som i sin tur gjer oss sterke. Eg veit også at skylappane kan gjere oss farlege, mannvonde, sjåvinistiske, rasistiske, trongsynte. Men etter mi oppfatning er regelen snarare slik at skylappane held det verste i oss i sjakk. Med andre ord, dei gjer oss ikkje verre enn me alt er.

Tok me bort skylappane, illusjonane og vår eigafunderte overtyding om lokalt, regionalt og personleg særpreg, i levemåte og dialekt, i tenkjemåte og atferd, kunne me kome til å hevde at det ikkje fins skilnad i dag på såkalte urbane menneske, bymenneske, og rurale menneske - bygdemenneske. Dei er likebeina i sitt ønske om å få gå på nattklubb, sitte over kafébordet med seidelen og sigaretten, for etterpå å vandre ut i gategråna for til sist å kome velberga i seng like framfor ein ny dag, aleine eller med ein ukjent, eller med ektemaken.

Eg seier det slik for å antyde at det er mye nytt i dagens samværsbilde, mye

skremmande, mye spennande, mye ugjenkjenneleg. Men grev me i den hukommelsen me meir og meir er i ferd med å misse - eg snakkar ikkje om vår personlege tendens til korttidsminne, men om vår felles allmenne hukommelse, som har med kunnskapar og kjensle av samanheng å gjere - vil me kjenne att meir enn me likar og sett pris på. Primitive uttrykk for levemåte og samværs-moral viser seg gong på gong. Det me trudde var historie, dukkar opp som ein knyttneve så brutalt og usivilisert, at alle som har håpa på foredling og opplysning får nederlag og atterslag. Det er vel livet sjøl som er slik, som ikkje lar seg tukte. Det maskerer seg så me lar oss lure, men viser straks etter sitt sanne andlet, for å dempe vårt overmot. Tukte vår herskarlyst.

Eg spør altså: Er det liten eller ingen skilnad på moderne by- og bygdemenneske, når alt kjem til alt? Eg trur kanskje det er fleire bønder i byen enn me tenkjer oss det, og langt fleire byfolk på landet enn me ser det. Bygda ligg ikkje utanpå oss. Sagt i spøk: Einaste forskjellen er skritt lengda!

Men eg veit at me framleis har illusjonar som gjer forskjell på oss. Jamvel moderne bygdefolk trur framleis at dei har tatt preg av sitt opphav i natur, samværsform, dialekt, levekår og andre særkjenne ved ein lokalitet. Me østerdøler går rundt og trur me representerer det trauste, det seige, det intelligente, det trufaste, det ekte. Bra, så lenge me trur me forvaltar positive eigenskapar. Menneske som trur dei er gode og snille kan framstå som ulidelege hyklarar og sjøldyrkarar, men oftast som snillare enn dei eigentleg er av natur. Menneske som trur dei har særpreg, forsterkar si tru og får særpreg. Det beste av alt er at moderne

menneske med særpreg ikkje lenger er eit verneverdig paradoks. Det er meir regelen enn unntaket.

Eg legg merke til at moderne menneske lett sameiner moterett, nærast internasjonal klesmote, med utspekulerte signal-innslag av originalitet knytt opp mot heimstad. Det er ei markering som ein ønskjer at omverda skal reagere på; ordlaust språk med distriktsbunde særkjeणे attåt det personlege. Vår paralingvale dialekt, for å seie det språkvitenskapleg!

Moderne menneske sameiner ledig omgangsform og moderne kulturtryningar, med dialektbruk. Moderne bygdemenneske forsterkar utkanten som attraksjon ved å smake på vin og urter og krydderi og lekker mat, men obs. av særnorsk opphav i hovudretten. Altså denne kombinasjonen - som eg trur er moderne - av det pikant eksotiske, nesten estoterisk, dvs. for dei få utvalte, og det kjente, allmenne, bygdenorske.

Dette er ein artig kombinasjon, og i kultursamanheng spennande som illustrasjon; mennesket i spennet mellom rotfeste og flukt. Der trur eg bygdemenneske i dag vil kjenne seg att, og så håpar eg berre at rotfeste held. Dersom det glepp vil me oppleve dei svevande menneske, ikkje som fugl, for dei har ikkje venger, men som lauv som blæs hit og dit utan eiga meining og styring i dei skiftande vindar.

Illusjonen av å høre til, er derfor nyttig, og positiv. Illusjonar skal me altså ikkje fnyse av, eller flire av. Dei er kulturbyggeklossar av vesentleg verdi.

Mange moderne bygdemenneske har bunad - enda fleire bymenneske, som på død og liv skal markere at vel har dei post-adresse Vindern, men bunaden kjem frå Kvikne eller Øvre Rendal! Er ikkje det bra?

Moderne bygdemenneske strevar med å tileigne seg kafékulturen, den kafé-brune åndsrørsla, der snakk betyr meir enn dans. Det er også bra, så slepp me laus frå

den tvangstrøya som organisasjons-Norge har pressa oss inn i, tusenvis av møte, der saklista dempar mennesket som sosialt vesen og der naturleg samvær blir til sjenanse for det som ein definerer som såkalt møte-kultur.

Moderne bygdemenneske et pasta og rakfisk, ikkje saman, men som ein del av sitt uteliv, om det aldri så mye skjer innomhus i eigen våning. Salsa og pitabrød, og kjøttkaker. Det einaste eg fryktar i all denne moderniteten er at folk skal eta seg forderva i staden for å danse. Derimot trur eg myten om den spritdrikkande østerdølen er overdriven, også den heime-brennande. Den vindrikkande derimot!

Eg er med andre ord uroleg for dansen og det allmenne samkvem, men det er ein slags kulturnostalgi, som nok går over. Kanskje kjem bygdedansen tilbake, forresten, der fleire generasjonar møtes utan bare å snakke; det blir for langt mellom ord og kropp, seier eg, enda eg er ordmann. Men det snur seg, det veit eg, slengbuksa er på veg innatt. Det er sikrare investering å henge moteplagg i skapet enn å sette pengar i banken.

Men moderne menneske treng knaggar i sitt tilvære. No snakkar eg slik gammalt folk alltid har gjort, med usvikeleg talent for å forherlige fortida. Men eg trur det eg seier, enda eg ikkje likar at me skråsikkert hevdar at noe trengs meir enn før. Det er eg ikkje sikker på er sant, men knaggar trengs. Fastpunkt, fordi det meste er i forandring. Me treng ritual, dåp, bryllaup, gravferd. Me treng konvensjonar, åtferdsmønster, som å helse, takke, be, banne. Me treng faste uttrykk som versågod sitt, du må sjå innom, hels far din. Me treng vår prat om veret og helsa. Me treng tradisjonar, og me treng opprøret mot konvensjonar og tradisjonar. Men merk: Også den energisatsinga blir borte når ikkje konvensjonane fins. Det flytande menneske er i ein ulykkelig situasjon fordi det ikkje har noe å gjere

opprør mot, noe anna enn sin eigen ulykkelige skjebne. Og det gjer betre å gå laus på noe og noen enn på seg sjøl. Behovet for syndebukk er eit legitimt behov, - eit viktig element i vår overlevingsstrategi.

Men rotfestet treng jordsmonn. Og da er det ikkje nok med illusjonen. Me må makte å gje folk noe å feste seg ved. Kulturpolitikk og kulturarbeid, i det små og i det store, har fleire føremål. Men det viktigaste er å få folk til å oppleve seg sjøl som ok menneske, gjevande, skapande, mottakande, medskapande, opplevande menneske i sin kvardag og på sine helg- og heilagdaggar. Som verdifulle menneske, innanfor sin kvardags rammer, fornøyde, men likefullt med lyst og evne til å sprengje seg fri frå rammene. Her er det snakk både om rotfeste og flukt, som ikkje betyr rømming, men det å få luft, slå ut håret, som det heiter, anten ein er hår-fager eller skalla.

Bygdefolk må ta inn i si drøfting av eigen berettigelse det menneskelege behov for fundament, samanheng og konstans, med andre ord rotfeste som ein vesentleg verdi. Barnehagen må skape i ungene ein levelyst som knyter seg til stad, medmenneske og tradisjonar. Det å vere rotfast må få prestisje. Røtene må bli trygge og gode, men den vidare veksten må få bli spennande. Det må vere litt farleg å vere i barnehagen. Det må finnast ein sjanse til å slå seg, finnast eit høve til å gråte, sørge, le, sparke slåss. Det må vere ein arena for det originale.

Skal rotfeste blir godt, må det sitte fast i noe, -helst i gode opplevingar, i barnehage og skole, i heimesituasjonen og i miljøet. Når eg er inne på spenninga, seier eg som Per Olav Lundteigen, gje ungene ein kniv, så kan dei spikke seg ein figur og skjere seg. Eg seier meir som ikkje Lundteigen har sagt: Gje ungene eit tre å klatre i, så dei kan dette ned utan sikkerheitsnett. La ikkje livet bli for stillestående og kjedeleg.

Skolen, med evne til å finne fram til det beste og sterkaste i vår eigen kultur, i

det nære, og i kvar enkelt unge og ungdom, bygger eit grunnlag for moderne bygdemenneske som gjer dei sterke og glade anten dei bur eller flytter, anten dei får bygda eller byen som sin livsløpsarena. Det blir meir og meir eit att- og fram-liv, forresten, men det er ei anna sak som gjeld til- og fråflytting, distriktspolitikk og framtidstru.

Skolane har eit planverk som gjev dei fulle rettigheter til å knyte det globale og det lokale i hop, med utgangspunkt pedagogisk sett, og pedagogisk rett, i det nære, det heimlege, det lokale. Det er ingen avstand mellom det lokale og det internasjonale, eigentleg, men det er ein mellom det lokale og det provinsielle, som ikkje har noe med bygd å gjere, men med snobbeskap, tenkjemåte og gjerrig livsevne.

Heim og skole må fortelje ungar og ungdom at dei er verdifulle og at det nære er verdifullt. Så må andre følgje opp. Her er det snakk om kulturliv og kultur-aktivitetar i breiaste forstand. Og dei fins; i Nord-Østerdalen er det nok meir mangel på tid og pengar enn på kulturtilbod. Her kan du vere forbrukar av tilbodskultur med film, teater, musikk frå blues til symfoni, jamvel dans, målarkunst, sirkus, tivoli; martna, bygdelevy. Her kan du vere sjølskapar i alle former, knivmakar og aerobicar. Her kan du gjere og oppleve det meste. Her kan du gå og sjå kunst og du kan gå og studere di fortid i museum, ofte fins forresten kombinasjonen.

Det eg av og til lurar på er om me er flinke nok til å hugse på og sette pris på alt det me har. Og ein ting til: Er skolane flinke nok til å fortelje dei unge om det som verkeleg fins, om verdien i det som fins, og om dei enorme sjansane dei har til å skape noe nytt av eige initiativ og egne krefter?

Ja, for trass i det eg seier om kulturen og moderne bygdemenneske, må me ikkje glømme eller underkjenne verdien av rotfeste. Der ligg den prestisjen som me treng skal me kunne utnytte våre eigne personlege ressursar. Me må synleggjere det

me har. Me er som bymenneske inni oss, men me har berre så mye, mye større sjanse til å vere kultur menneske. Me har faktisk lettare tilgang på ei rekkje kulturtilbod enn dei fleste byfolk har. Me har til og med opera. Mange har vore i Ringsaker og sett Perlefiskerne, - eg var i Kristansund og såg Hoffmanns eventyr, med ein operasjon som er busett på Tynset i ei av hovudrolene.

Men bevisstgjerer trengs. Eg hørte ei organisasjonskvinne snakke om mangel på rekruttering til janitsjarkorpset. Ho snakka om at det som pregar mange idag er det ho kalte «til-og-frå-kulturen». Eg trur det er ei utfordring for oss alle, nettopp å gje oss sjøl tilbake noe av gleden ved eit roleg val og ei roleg oppleving, midt i vår rastause avvekslingshungrige og flimmerforbrukande modernitet.

Det er nok nettopp dette «til-og-frå» som pregar mye av våre kulturaktivitetar. For mye, truleg. Det skaper uro og kanskje til og med angst i staden for avveksling, glede, inspirasjon og latter. Det skaper frykt, men ikkje gråt. Det har samanheng med vårt levevis og vår samværsmåte, kort sagt vår organiserte kvardag.

Flimmeret tek til i barnehagen, der småungane også skal ha alle slags tilbod. Det held fram med parabol. Det utviklar seg med moderne foreldre som kjører ungane uavlateleg til alle dei titals kulturaktivitetar som fyller kvar einaste ettermiddag og kveld. Det stoppar aldri. Det er med andre ord mangfeldets velsigning, med mangfeldets veikskap og forbanning som bivirkning.

Me treng ei bevisst tenkning rundt dette å forsterke fastpunkt og fotfeste; det eg har kalt med eit litt gammalmodig ord for rotfeste. Me må nok vere meir på vakt overfor flimmeret enn før, skal ikkje all tiltaksevne gå opp i jag, og all originalitet som er ei forutsetning for vedlikehaldande og fornyande kulturliv, forvitte til etteraping og medplapring. Me må tru på det me har,

men me må ikkje la gammal, god samværskultur bli drepen av organiseringshysteri, der fritid og tid går opp i møte.

Eg har nok ei oppfatning som mange deler, men som få liksom vil vedkjenne seg likevel, at dokument og møte drep fleire gode initiativ enn dei fremjar gode tiltak. Og det verste er at eg trur bygdene blir skadelidande.

Eg skal konkretisere det eg meiner. Eg fryktar me i den gode saks namn, i omtanke og omsorg, har organisert samværslivet i sær for ungdomen i den grad at dei kjenner seg overorganiserte. Det fins ikkje smotthol att. Me må drøfte seriøst behovet for det uorganiserte frislepp.

Rettnok vil alle folkeopplysningsmenneske til liks med meg, ha vondt for å innsjå det. Men ein ting kan me iallfall hugse på og trøste oss ved: Også det originale, det skapande og oppfinnsame, treng armslag, toleranse, eit handlingsrom rundt seg, og eit frislepp i tanke og mot.

Me opplever eit taust opprør, som me ikkje fullt ut har kartlagt og analysert, mot det gjennomorganiserte samværslivet. Det er ei tvangstrøye for passive menneske. Men det er sanneleg også ei tvangstrøye for aktive og samværsglade menneske, som av sitt eige samvit aldri får fri til å kjenne gleden med å vere frisleppt slik eit moderne bygdemenneske av og til ønskjer å kjenne seg.

Skulle me lette organisasjonspresset - dempe gjennomorganiseringa litt - for å gje den individuelle levelysten større tumleplass? Da trur eg mange på ny vil finne sin plass i eit myldrande fellesskap av heimlege kulturtradisjonar, nyskapte kultur- og kunstuttrykk, motar og tendensar, fint og folkeleg, med livslyst og samværsglede som flettverket i kring.

Artikkelen bygger på kåseriet Ola Jonsmoen, Alvdal, holdt på årsmøtet i Stiftelsen Musea i Nord-Østerdalen våren 1998.